Для більш вдалої передачі мовцем його комунікативного наміру й емоційного стану у висловленнях негативної оцінки адресанта використовуються різноманітні засоби інтенсифікації. Вибір будь-якого засобу інтенсифікації негативної самооцінки визначається комунікативним наміром адресанта, його емоційним станом, ситуацією спілкування. Інтенсифікація негативної оцінки адресанта може здійснюватись за допомогою порівняльних конструкцій з функціональним словом *like:*

"I feel like a twiddler" (Segal Erich).

Інтенсифікуюча роль також належить повтору негативно-оцінної одиниці:

"I'm a fool. I'm a bloody fool" (Palmer Michael).

Таким чином, для висловлень негативної оцінки адресанта властиве використання специфічних мовних засобів з широкою прагматичною багатозначністю.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гончарова Н.В. Аксіологічна структура англомовного діалогічного дискурсу: Дис. канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. – 182 с.
2. Крисанова Т.О. Співвідношення емотивного та оцінного компонентів висловлювань, що передають негативну оцінку адресата // Філологічні студії. – Луцьк: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки. Волинський Академічний Дім, 2001. – № 2. – С. 70-73.
3. Маркелова Т.В. Оценка и оценочность // Семантическая структура слова и высказывания. – М.: Наука, 1993. – С. 107-113.
4. Ягубова Н.А. Оценки и эмоции в разговорной речи // Язык и эмоции: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 1995. – С. 133-142.
5. Яшенкова О.В. Оценочные номинации в английской диалогической речи: Дис... канд. филол наук: 10.02.04. – К., 1995. – 213 с.
6. Folger J., Marshall Scott. Working Through Conflict: A Communication Perspective. – N.Y.: Grove Press, 1984. – 317 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Кузенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Миколаївського державного гуманітарного університету ім. П.Могили.

Наукові інтереси: функціональна та комунікативна граматика англійської мови.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЯК ЯВИЩЕ КОМУНІКАТИВНОГО СИНТАКСИСУ

Юлія МЕЛЬНИК (Чернівці, Україна)

У статті розглянуто питання актуалізації як явища комунікативного синтаксису. Увага зосереджується на місці теми, реми та деяких проміжних ланок актуального членування речення.

The article deals with the problem of functional perspective of a sentence. Of special attention is the position of theme and rhyme as well as the secondary elements in the functional perspective of a sentence.

Сучасний стан синтаксичних досліджень характеризується широким розгалуженням напрямів синтаксису. Нині все більшою популярністю користується комунікативний напрямок розвитку синтаксичної науки.

Комунікативний синтаксис спрямований на динамічний бік мовленнєвих одиниць – висловлень, на особливості їхнього актуального членування в конкретних комунікативних ситуаціях, на встановлення мовленнєвих варіантів речень, комунікативної парадигматики, особливостей модальності й перформативності ролі порядку слів й інтонації у формуванні змісту висловлень тощо. До того ж комунікативний синтаксис оперує поняттями диктумної інформації та модально-комунікативної, яка проектується на роль суб'єктивно-прагматичних чинників, пов'язаних з особою мовця [14, :455].

Метою статті є визначення елементів комунікативного членування з позиції актуалізації.

Актуальне членування речення належить до специфічних властивостей речення і виражає його комунікативну сутність. Проблемою актуального членування займалися досить давно: від часу, коли А.Вейль вперше підрахував кількість членів комунікативної парадигми [11:26]. Фундаментальними для вивчення цієї проблеми були праці В.Матезіуса [10] і Ш.Баллі [3]. Надалі питання вивчається такими дослідниками, як І.П.Распопов, К.Г.Крушельницька, Н.Д.Арутюнова, І.І.Ковтунова, В.О.Звегінцев та ін. [13; 9; 2; 8; 5]. На сучасному етапі опрацюванням цієї теорії плідно займається Г.О.Золотова [6; 7]. Однак до цих пір питання про актуальне членування речень залишається одним із найменш розроблених, що створює передумови для його подальшого дослідження.

Дослідники виокремлюють чотири підходи до кваліфікації актуального членування речення: *семантичний*, який надає перевагу чиннику відомого/невідомого; *синтаксичний,* що грунтується на синтаксичних категоріях речення; *логіко-граматичний*, представлений

опозицією логічного суб'єкта та предиката; *комунікативний*, що пов'язує членування із тричленним поділом мовленнєвого акту (іллокуцією, локуцією, перлокуцією) [14: 463].

У межах цієї статті ми розглянемо лише перший момент, що стосується ***семантичного компоненту*** в аспекті актуального членування. Бо саме актуальне членування дає можливість проникнути у семантичну будову речення і є найважливішим фактором у здійсненні мовою його основної, комунікативної сутності.

Комунікативна перспектива окремого речення це – „розгортання висловлюваного у реченні повідомлення у певному напрямку у відповідності до того *про що* і *що саме* у ньому повідомляється. При цьому мається на увазі не просто лінійний порядок словесних форм, які утворюють конструктивний склад речення, а те особливе, установлене лише на комунікативно-синтаксичному рівні співвідношення його компонентів, яке у сучасній лінгвістичній літературі отримало назву актуального членування [12:55].

Кожна мова володіє своїми формальними можливостями для маркування членів речення: предиката, суб'єкта і об'єкта (чи об'єктів). Уже у відношенні суб'єкт↔предикат або ж суб'єкт↔предикат↔об'єкти задається певна смислова перспектива і є передумови для лінійного розгортання (лінеаризації) речення [15:162].

На наступному етапі формування речення здійснюється його актуалізація, тобто подальша прив'язка до описуваного у ньому факту дійсності і до мовленнєвої ситуації, де відбувається відповідний акт висловлювання (комунікативний акт). Відбувається подальше впорядкування призначеної для передачі смислової інформації. Для того щоб певний компонент висловлення став ідеєю комунікації, його необхідно поставити в такі умови, які виявляли б цей компонент як рему. Таке пристосування речення до вимог конкретної мовленнєвої конситуації по суті і є тією ж самою актуалізацією [11:29]. Цей термін часто використовують неоднозначно, а тому поняття ″актуалізація″ набуває різних значень. На сьогоднішній день існує три підходи до цього поняття: 1) внесення в речення властивостей, які йому іманентно не притаманні; 2) властивість виражати нову інформацію і бути ланкою контексту; 3) синонім експресивного виділення [7: 375].

Вагомий внесок у розуміння поняття ″актуалізація″ зробив Ш.Баллі. Первинним матеріалом він вважає мову як систему віртуальних елементів, з яких у процесі актуалізації за допомогою певних актуалізаторів утворюється мовлення.

Отже, за Ш.Баллі, актуалізація − це ототожнення поняття як віртуального знака із реальним уявленням мовця про предмет [3: 87]. Актуалізація − це перетворення елементів мови на елементи мовлення. ″Оскільки поняття саме по собі є чистим витвором розуму, воно віртуальне; воно виражає уявлення якого-небудь одного типу. В дійсності ж типи не відомі: в ній є лише індивідуальні сутності″ [3: 87].

Отже, щоб актуалізувати поняття, треба його індивідуалізувати, а це ″означає одночасно локалізувати його і визначити кількісно″ [3: 89]. Запрограмовані на віртуальному аспекті одиниці під час актуалізації індивідуалізуються і співвідносяться із ситуацією. А отже, процес актуалізації, як зазначає А.П.Загнітко, включає номінацію (як лексичне наповнення семантико-синтаксичних структур речення і референцію імен) і предикацію (як акт співвіднесення віртуального речення з комплексом морфологічних і лексичних засобів) [3:310].

Актуалізаційними ланками можна вважати: *ДАНЕ, ВИЗНАЧЕНЕ, ТЕМУ*, а а також *ТОПІК, ФОКУС КОНТРАСТУ, ФОКУС ЕМПАТІЇ І РЕМУ*. Ці явища, часто змішуються. І тут пропонується один із можливих підходів (з використанням певних ідей У.Л.Чейфа).

Речення рідко виступає відособлено. Лінгвіста у першу чергу цікавлять речення, які в мінімальній степені залежать від вербального контексту та комунікативної ситуації. Потім, звичайно, його увага прикута до тих явищ, які зумовлені включенням речення в конситуацію (вербальний контекст+мовленнєва ситуація). Можно, відповідно, розрізняти основний (конситуативно необумовлений) і специфічний (конситуативно обумовлений) варіанти речення.

Конситуативна обумовленість проявляється, перш за все, у тому, що речення не тільки і не стільки конструктивне, скільки своїм лексичним складом показує свою прив'язку до

певного інформаційного комплексу. Так, про речення *Students will have to take an examination in History of English,* можна сказати, що воно відноситься до інформаційної сфери ‹УНІВЕРСИТЕТ› або ж до навіть ширшої сфери ‹ОСВІТА›. Якщо ж при розмові про університет вставити висловлювання на кшталт „*Ukraine borders on Poland*", то його можна кваліфікувати як недоречне, нерелевантне до цієї розмови. Тоді як перше речення буде релевантним (воно відноситься до суті розмови про університетське життя).

Таким чином, предметно-ситуативна властивість, певним чином, притаманна реченню як мовленнєвій одиниці і може йменуватися *РЕЛЕВАНТНІСТЮ.* Саме релевантність дає можливість включити його до пропозиційної структури (смислової макроструктури) тексту. З опорою на поняття релевантності речення можна уточнити зміст низки понять, які відносяться до мовленнєвої актуалізації речення [15:163].

ДАНЕ, виступаючи як компонент конситуативно зумовленого релевантного речення, співвідноситься з тим елементом конситуації, який представляється вже відомим, такий що присутній у свідомості мовця, і за його переконанням, не вимагає особливих пояснень. Висловлювання будується з тим, щоб повідомити про дане щось *НОВЕ,* щоб внести якісь зміни до свідомості слухача. Вираженням даного можуть слугувати будь-які слова чи словосполучення, які називають факт, предмет, особу, дію, ознаку тощо, вже згадані у передтексті чи такі, що підказуються конситуацією. Порівняймо (тут підкреслені конституенти, які іменують дане):

He entered the University. ***<u>The University</u>*** ***appeared to be a new world for him. He was greatly*** ***<u>impressed</u>*** ***by it.***

I have read an interesting novel by Ernest Hemingway. I borrowed ***<u>it</u>*** ***in the library.***

Зазвичай дане не виділяється особливо в інтонаційному плані, тоді коли нове може маркуватися високим тоном і сильним наголосом.

ВИЗНАЧЕНЕ виступає як компонент релевантного речення. Воно співвідноситься із певним класом предметів, про які має уявлення адресат і про які він, завдяки його найменуванню у відповідній формі у своєму висловлюванні, може виділити і ідентифікувати саме той предмет, який він має на увазі, тобто встановити певну референцію (співвіднесеність) даного імені до даного індивідуального предмета. Визначене потистоїть невизначеному, тобто тому, що ще неідентифіковано. Наприклад: *Did you feed the cat? (якщо у Вас одна кішка, то її ідентифікація не викликає жодного сумніву).*

Поняття *ТЕМА* дуже часто співвідноситься із поняттям підмета (граматичного суб'єкта) і логічного суб'єкта. Узгодженння теми і протиставної їй реми утворює своєрідний аналог предикативної структури, саме тоді поняття реми підміняють поняттям предикації. Говорячи про тему, зазвичай, ми маємо на увазі предмет, про який робиться висловлювання.

Той самий смисл часто вкладається в пару взаємопов'язаних понять *ТОПІК* (topic) і *КОМЕНТАР* (comment), які часто вживаються в англосаксонській літературі [15, 164].

Тема нерідко співпадає з підметом, але предметом повідомлення може бути референт будь-якого іншого конституента речення Порівняймо:

John // is arriving from England on Sunday. – <u>On Sunday</u> // John is arriving from England.

Для теми, зазвичай, характерне початкове положення у реченні. Тому для визначення теми можна скористатися тестом на тематизацію (чи топікалізацію), у процесі якої перевіряється здатність того чи іншого компонента зайняти перше місце у реченні. Ідентифікація реми відбувається засобом тесту питання-відповідь: *Що повідомляється про Джона?; Що відбудеться у неділю?*

Тема співпадає з даним. Дане і тема у взаємодії один з одним, призводять в дію механізм лінеаризації речення (тобто його розгортання в ланцюг, лінійну послідовність конституентів) і синтагматичного членування речення / фрази. І нове, і рема можуть виділятися не лише паузами, але й вищим тоном і сильнішим наголосом. Тема часто співпадає з певним компонентом висловлення [15: 165].

Стосовно *ТОПІКА,* то він нерідко співвідноситься з пропозиційною структурою. Топік обмежує у відношенні свого референта застосування головної предикації певною сферою. Він встановлює просторові, часові і особистісні рамки, в межах якої істиною є головна

предикація. Наприклад: *On Tuesday I went to the dentist; In Dwinelle Hall people are always getting lost.*

Таким чином, істинні топіки, за У.Л.Чейфом, означають не стільки те, про що говориться у реченні, скільки вказують на *ті рамки, в які заключається зміст цілого речення.*

ФОКУС КОНТРАСТУ – це особливе інтонаційне явище, яке часто ототожнюється з новим або ремою. Його можна також встановити за допомогю тесту питання-відповідь, як це робиться при виявленні реми у реченні.

Проте фокус контрасту відрізняється від нового, реми тим, що він відкриває вказівку на можливість вибору з низки конкуруючих референтів, одночасно називаючи потрібний референт, і блокуючи вибір для іншого. Наприклад: *Viktor has passed an examination in History of English (but not John or Jane).*

ФОКУС ЕМПАТІЇ дає змогу варіювати способами „упаковки" інформації задля передачі власного ставлення до того про що йдеться у повідомленні. Наприклад: *The boy beats a dog.* Фокус емпатії зосереджується на хлопчикові, проте істинне ставлення мовця до хлопчика невідоме, тоді як у реченні *The dog is beaten by the boy* явно простежується співчуття автора повідомлення до собаки.

Двох фокусів емпатії в одному реченні бути не може, бо, в противному разі, речення стає неправильним.

Варто зауважити, що ще від Ш.Баллі актуалізація тлумачиться як усі зміни, що відбуваються під час переходу від речення до висловлення. Актуалізація не постає вторинною щодо творення пропозиції. Вже на основі певної ілокутивної мети мовець прагне актуалізувати певну інформацію. Актуалізація – це (1) домовленнєвий етап породження висловлення, який відповідає етапові задуму і думки (мовленнєвої інтенції); з іншого боку, актуалізація – це (2) вже зовнішній факт реалізації ілокутивного наміру мовця. На внутрішньому рівні актуалізації мовець підсвідомо програмує, спрямовує думки на рему майбутнього висловлення і реалізує її у формі зовнішнього мовлення. На цьому рівні (зовнішнього мовлення) рема (вже актуалізована) несе основний зміст думки-висловлення мовця [11:29].

Празькі лінгвісти вважали домінантою мовця саме *РЕМУ,* тоді як Г Пауль, О.Єсперсен стверджували, що головна увага мовця все ж таки зосереджена на темі. Чимало висловлень можуть складатися лише з реми (наприклад, при тематичності попереднього речення або імплікатурі). Вони названні моноремними і представлені загальноінформативними повідомленнями, висловленнями з імпліцитною темою, неповними реченнями. Вторинна рематизація може відбуватися за рахунок парцеляції, присудково-підметових речень [14:463].

Для англійської мови характерною є дієслівна конструкція з *подвійною ремою.* Перша із складників подвійної реми може бути представлена іменною чи ад'єктивною групою, а інша – інфінітивом, при цьому другий елемент нерозривно пов'язаний з першим , і представляє собою його доповнення, але в той же час має самостійний зв'язок з темою. Напиклад: *I'm ready for him to come.*

Одним із прикладів ускладнення реми є чисельне координоване ускладнення, тобто приєднання декількох незалежних структурно, а, певною мірою, і семантично, рематичних груп до однієї теми. Наприклад: *So I did nothing and waited.*

Ще одним типом ускладненої реми є субординація відношень між складовими її частинами, коли в межах реми використовуються два або декілька членів, пояснюючих один одного так, що один з них не може бути вилучений. Наприклад: *There was a large number of dances.*

Отже, беручи до уваги все зазначене вище можна констатувати факт того, що ініціальна інформація міститься все ж у темі повідомлення, топікалізуючись у певні хронологічні чи локативні межі. Водночас актуалізація є таким пристосуванням речення до потреб мовця, у якому найбільш важлива інформація зосереджується у ремі, а фокуси контрасту та емпатії є лише допоміжними ланками.

Вважаємо досить перспективним спроектувати зазначені вище сентенції на складні речення на надфразові єдності, та виявити тут взаємодію тематичних та рематичних елементів, а також проміжних ланок, що актуалізують висловлення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеева М.Н. Взаимосвязь реляционных структур и типов актуального членения в сверхфразовых единствах и предложениях (на материале современного английского языка): Дис… канд. філол. наук: 10.02.04 / МГУ – М., 1985. – 193 с.
2. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл. – М.: Наука, 1976. – 382 с.
3. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. − М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1955. – 416 с.
4. Загнітко А.П. Теоретична граматика української мови. Морфологія. – Донецьк: ДонДУ, 1996. – 437 с.
5. Звегинцев В.А. Предложение и его отношение к языку и речи. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 307 с.
6. Золотова Г.А. Вышла новая «Грамматика» / Вестник Моск. ун-та. Серия 9. Филология. – 2000. – № 1. – С. 68.
7. Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. – М.: Наука, 1998. – 528 с.
8. Ковтунова И.И. Современный русский язык: Порядок слов и актуальное членение предложения. – М.: Просвещение, 1976. – 239 с.
9. Крушельницкая К.Г. К вопросу о смысловом членении предложения // Вопросы языкознания. – 1956. − № 5. − С. 55 – 67.
10. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения // Пражский лингвистический кружок: Сб. статей. – М.: Прогресс, 1967. – С. 239 – 245.
11. Меркулова Н.О. Засоби тема-рематичного поділу висловлення: Дис… канд. філол. наук: 10.02.01 / Донецьк. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 165 с.
12. Панова И.И. Критерии актуального членения. - Научные доклады высшей школы // Филологические науки. – М., 1977. – С..57-63.
13. Распопов И.П. Очерки по теории синтаксиса. – Воронеж: ВГУ, 1973. – 264 с.
14. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля – К, 2008. – 712 с.
15. Сусов И.П. Введение в языкознание: учеб. для студентов лингвистических и филологических специальностей. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2008. – 379 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Мельник – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри германського, загального та порівняльнрого мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: коммунікативна лінгвістика, теоретичні аспекти синтаксису.

БАЛТІЙСЬКІ ВІДПОВІДНИКИ ПРАСЛОВ'ЯНСЬКИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ

Ірина НЕЧИТАЙЛО (Київ, Україна)

У статті розглянуто праслов'янські діалектизми та їхні відповідники за межами Славії, подано опис їхніх семантичних та словотвірних рис, проаналізовано характер слов'яно-балтійських ізоглос.

The Proto-Slavic dialectisms and their correspondences outside Slavia are investigated in this paper. The description of semantic and word-building traits of this vocabulary is given. The means of Slavic-Baltic isoglosses are analyzed.

Через те, що сучасна славістика все частіше звертає увагу на питання етногенезу слов'ян, складу та діалектної стратифікації праслов'янської мови, пріоритетного значення набувають дослідження таких аспектів сучасних індоєвропейських мов, що можуть вказувати на локалізацію слов'янської прабатьківщини, напрямки міграційних потоків періоду слов'янської давнини та пов'язані з ними міжмовні контакти.

У зв'язку з цим, як і раніше, в центрі уваги стоїть питання про балто-слов'янські мовні відношення, оскільки є підстави вважати, що в особливо близьких відносинах були носії слов'янських діалектів з носіями балтійських. Можливо, що протягом деякого, скоріше, не дуже тривалого часу існувала така їхня єдність, яка дозволяє говорити про балто-слов'янську мову або балто-слов'янський період у розвитку слов'янських і балтійських мов. Якщо питання про розташування найдавніших балтійських племен потребує в цілому лише уточнень та деталей, то проблема мовних відносин балтійських і слов'янських племен викликала і викликає різноманітні тлумачення. Новий матеріал дослідів дозволяє переглянути вчення про балто-слов'янські зв'язки та намітити уточнення за двома основними лініями: 1) конкретизація аспектів, напр., балто-південнослов'янські, східнобалто-болгарські, балто-лужицькі, балто-українсько-білоруські і под.; 2) перегляд тези про абсолютну перевагу балто-слов'янських зв'язків у всіх сферах. За переконанням О. М. Трубачова, давні діалектні зв'язки та рубежі в лексиці, виявлені етимологічно, цілком